

نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور؛

قرارگاه استراتژیک فرهنگی در حوزه کتابخوانی

مجید صحاف^۱

اندیشه انقلاب اسلامی که باز تعریفی از اسلام ناب در عصر معاصر است، بر منش و نگرشی فرهنگی مبتنی است که از قلمرو جغرافیایی ایران پا فراتر نهاده و تاثیرات مختلف و قابل احصایی بر تمامی ساحت‌ها در عرصه‌های منطقه‌ای و جهانی پدید آورده است.

با این حال وجه ممیزه و بارزی که جهان غرب را بدان حساس و غیرباور کرده، شیوه نوینی از «زیست فرهنگی» است که به عنوان اندیشه‌ای نو در سطح جهانی در حال نفوذ است. البته فی الحال چنین ادعا نمی‌شود که این رویکرد فرهنگی بر رویکردهای جهانی غلبه یافته و مورد پذیرش و حتی الگوگیری است، بلکه منظور بیان این واقعیت است که انقلاب اسلامی توانسته است سبکی نو در فرهنگ عرضه کند که فرهنگ غرب در برابر آن احساس خطر کرده و از همین رو با تمام توان و امکانات برای تضعیف پایه‌های این فرهنگ اسلامی - ایرانی به میدان کارزار آمده است.

«شیخون فرهنگی»، «تهاجم فرهنگی»، «جنگ نرم» و مفاهیمی از این سنخ که به فرموده رهبر انقلاب واقعیتی غیرقابل انکار است، امروز به عنوان اصلی ترین و دراز مدت ترین اهرم فشار به جمهوری و انقلاب اسلامی می‌باشد. وظایف دستگاه‌ها و متولیان فرهنگی نیز در این آفتد و پدافند فرهنگی، هم‌افزایی و نگاه درون‌زا به ظرفیت‌ها و امکانات برای مقاوم‌سازی ریشه‌ای و بنیادین فرهنگ اسلامی - ایرانی و نگاه قرارگاهی به مقوله فرهنگ است.

از همین رو رهبر انقلاب با درایت و هوشمندی همیشگی خود مفهوم «قرارگاه فرهنگی» را مطرح کردند و مهمترین اولویت‌های کاری و سیاست‌های این قرارگاه فرهنگی را «استفاده کامل و کارآمد و هم‌افزا از همه فرصت‌ها و ظرفیت‌ها»، «مهار تهدیدها و آسیب‌ها با نگاه حکیمانه و معقول» و «مواجهه هوشمندانه با معارضه‌های مهاجمان و ستیزه‌گران» بر شمردند.^[۲]

مفهوم «قرارگاه فرهنگی» که اولین بار در سال ۸۴ از سوی رهبر انقلاب مطرح گردید، بدون شک عنوانی متقن و راهبردی است که معظم‌له به منظور ارتقاء معرفت فکری متولیان عرصه فرهنگ در شناسایی جایگاه و عرصه عمل هر یک از دستگاه‌های درگیر در موضوع فرهنگ، بیان داشته‌اند.

شاید تعبیر «قرارگاه» که یک اصطلاح جنگی و نظامی است به بعضی گوش‌ها سنگین باشد اما «واقع قضیه این است که کارزار فرهنگی از کارزار نظامی اگر مهم‌تر نباشد و اگر خطرناک‌تر نباشد، کمتر نیست»^[۳] در واقع قرارگاه به لحاظ معرفت‌شناسی مرکزی است که با هدف متمرکزسازی و نظارت تحت شبکه‌ای واحد، مسئولیت هدایت و راهبری فکری - عملیاتی کلیه مجموعه‌های مرتبط با حوزه فعالیت (و نه وابسته به خود)^[۴] را دارد. مع‌الوصف «قرارگاه فرهنگی» وظیفه دارد با بهره‌گیری از تمامی ظرفیت‌های ساختاری و کارکردی موجود در کشور، با مهندسی هوشمندانه فرهنگی جهت تدوین قواعد و مقررات فرهنگی، سیاست‌گذاری کرده و ارگان‌ها و متولیان مربوطه را مأمور به اجرای این سیاست‌ها نماید.

۱. کارشناسی ارشد مدیریت اجرایی استراتژیک؛ مشاور دبیرکل نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور

۲. رک: ابلاغ حکم آغاز دوره جدید شورای عالی انقلاب فرهنگی از سوی رهبر انقلاب، مورخ ۹۳/۷/۲۶

۳. بیانات در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۹۲/۹/۱۹

۴. رک: همان

نهاد؛ قرارگاه راهبردی کتاب و کتابخوانی

نهاد کتابخانه‌ها مطابق با رسالت ذاتی خود در «ترویج و تعمیق فرهنگ کتابخوانی» و «ارتقاء آگاهی عمومی جامعه از طریق همگانی‌سازی و عمومی‌سازی دانش» [۵]، به عنوان یکی از متولیان فرهنگی و مراکز مهم و زیرساختی تحول و پیشرفت محسوب می‌شود که مطابق با «سند چشم انداز ۲۰ ساله» کشور، جامعه ایرانی را با اتکا بر تولید دانش بومی و ارتقاء سطح فرهنگ عمومی در مسیر پیشرفت و تعالی راهبری می‌کند. [۶] پیشرفتی که لازمه آن داشتن جامعه‌ای متفکر است که بتواند الگویی بومی در جهت تقویت مولفه‌های ایرانی - اسلامی ارائه دهد و این امر تنها با بسترسازی مناسب برای ترویج فرهنگ کتابخوانی و ارتقای مطالعه مفید محقق می‌شود. با نگاه به کارکردهای مستمر و فعال نهاد کتابخانه‌ها در طراحی و برنامه‌ریزی در عرصه کتاب و کتابخوانی که از سویی مبنای عمل در حوزه علم، آموزش و تحقیق و پژوهش می‌باشد و از سوی دیگر در ارتقاء هرم علمی کشور مطابق با سیاست‌های علم و فناوری [۷] نقش ویژه‌ای دارد، از اهمیت راهبردی این نهاد حکایت دارد. در این زمینه جایگاه، نقش و مأموریت‌های نهاد کتابخانه‌ها [۸] رسالتی است که بر عهده دیگر نهادهای کشور - بصورت متمرکز و تخصصی - گذاشته نشده است. لذا ویژگیهای ذاتی و کارکردی نهاد در عرصه فرهنگ در جهت ترویج فرهنگ کتابخوانی و ارتقاء فرهنگ عمومی جامعه و با **هدف غایی** «رسیدن به حداقل ۱۰ برابر مطالعه سال پایه در سال ۱۴۰۴» [۹] و «دستیابی به جایگاه ممتاز در جهان از نظر سرانه مطالعه و به خصوص مطالعه مفید» [۱۰] و با **اهداف کلانی** چون:

- بسترسازی در جهت تحقق اهداف و سیاست‌های نظام فرهنگی کشور
- ارتقاء تعاملات فکری و عملی در راستای تولید علم [۱۱]
- تقویت خلاقیت اجتماعی عموم افراد [۱۲]
- کاهش فاصله طبقه فرهیخته و طبقه عامه [۱۳]
- تحقق عدالت اجتماعی در عرصه فرهنگ از طریق توزیع عادلانه امکانات و برنامه‌های فرهنگی
- ایجاد پویایی فکری و اجتماعی در جامعه

و اهداف نهایی:

- نهادینه کردن مطالعه مفید به عنوان یک ارزش و عادت عمومی در جامعه [۱۴]
- طراحی مدل بومی مطالعه در کشور
- توسعه و ترویج فرهنگ کتابخوانی به تناسب اقتضائات، نیازها و خلائای فرهنگی کشور
- هدایت محتوای مطالعه آحاد جامعه [۱۵]

۵. سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در افق ایران ۱۴۰۴.

۶. «جامعه ایرانی در افق این چشم انداز، چنین ویژگی‌هایی خواهد داشت: - برخوردار از دانش پیشرفته، توانا در تولید علم و فن‌آوری، متکی بر سهم برتر منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی»؛ سند چشم انداز ۲۰ ساله جمهوری اسلامی ایران

۷. ابلاغی از سوی رهبر انقلاب در تاریخ ۹۳/۶/۲۹

۸. ر.ک: «چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در افق ایران ۱۴۰۴»، «سند نهضت مطالعه مفید» و «دستورالعمل‌های اداره کتابخانه‌های عمومی»

۹. سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در افق ایران ۱۴۰۴.

۱۰. سند نهضت مطالعه مفید

۱۱. سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در افق ایران ۱۴۰۴.

۱۲. همان.

۱۳. همان

۱۴. سند نهضت مطالعه مفید.

۱۵. همان

- توجه به مطالعه غیردرسی و مفید در روند آموزش رسمی کشور [۱۶]

و اهداف عملیاتی:

- بسترسازی برای تولید علم و بومی‌سازی آن از طریق توسعه سخت افزاری و نرم افزاری کتابخانه‌ها به مثابه قطب‌های پژوهشی
- آگاهی‌بخشی، اطلاع‌رسانی و ارتقاء سطح فکری جامعه از طریق دسترسی سریع، آسان و عادلانه به منابع اطلاعاتی مورد نیاز با توجه به اقتضائات سنی، فرهنگی، جغرافیایی و جسمی [۱۷]
- هدایت‌کننده اوقات فراغت و توسعه دهنده فرهنگ مطالعه و کتابخوانی با هدف جذب فراگیر مخاطب به ویژه کودکان، نوجوانان و جوانان [۱۸]

- آموزش مادام‌العمر افراد جامعه از طریق تعامل با نهادهای آموزشی و تسهیل در چرخه دانش با تأمین منابع اطلاعاتی [۱۹]

در راستای سیاست‌های کلان:

- «مدیریت مطالعه و خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی به تمامی مخاطبان برای دانش پایگی و بصیرت جامعه» [۲۰]
- ارتقاء هویت اسلامی - ایرانی با غنی کردن مجموعه‌سازی منابع اطلاعاتی
- ترویج فرهنگ مطالعه اثربخش در حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی تبدیل شدن فرهنگ مطالعه به یک فضیلت فردی و اجتماعی.
- تقویت‌کننده «مؤلفه‌های هویت ملی ایرانیان»، حافظ و انتقال‌دهنده ارزش‌های دینی و فرهنگی در برابر از خود بیگانگی فرهنگی و گسست نسل‌ها [۲۱]

و همچنین در اختیار داشتن زیرساخت‌ها، منابع و امکانات [۲۲]، و انجام فعالیتهای سخت‌افزاری و نرم‌افزاری، از جایگاه استراتژیک نهاد کتابخانه‌ها در عرصه فرهنگ و لزوم تبدیل شدن آن به قرارگاه فرهنگی حکایت دارد. این درحالی است که رهبر انقلاب در دیدار با دبیرکل و معاونان نهاد کتابخانه‌ها در تاریخ ۸۹/۱۲/۹ برنامه‌ها و فعالیت‌های نهاد در جهت اهداف پیش‌بینی شده تأکید داشتند. از همین رو نهاد کتابخانه‌های عمومی به عنوان «خاکریز فتح نشده فرهنگی» نظام، از یکسو برای تحقق افق «قرارگاهی» خود و از سوی دیگر به منظور دستیابی به «جامعه دانش‌بنیان، عدالت‌محور و برخوردار از انسان‌های شایسته و فرهیخته و نخبه» [۲۳] باید سیاست‌ها و راهکارهای عملیاتی زیر را مطمح نظر قرار دهد:

۱. استفاده کامل و کارآمد و هم‌افزا از همه فرصت‌ها و ظرفیتهای سخت‌افزاری و نرم‌افزاری و منابع انسانی [۲۴]
۲. «مهارت‌دهی و آسیب‌ها با نگاه حکیمانه و معقول» [۲۵]
۳. «مواجهه‌ی هوشمندانه با معارضات مهاجمان و ستیزه‌گران» [۲۶] در جهت جلوگیری از «تاریخ‌سازی جعلی و ترویج ضد ارزش‌ها» [۲۷] در عرصه فرهنگ و کتاب و کتابخوانی

۱۶. سند نهضت مطالعه مفید.

۱۷. سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در افق ایران ۱۴۰۴.

۱۸. همان.

۱۹. همان.

۲۰. همان؛ سند نهضت مطالعه مفید.

۲۱. سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در افق ایران ۱۴۰۴.

۲۲. ۶۰۶۲ نفر نیروی انسانی (اعم از کتابدار و نیروی ستادی)، ۳ هزار و ۱۷۷ باب کتابخانه با زیربنای کلی ۱۳۴۱۸۵۲ مترمربع، ۲۵۷۲۱۳۱ نفر عضو

۲۳. سند نقشه جامع علمی کشور.

۲۴. ر.ک: ابلاغ حکم آغاز دوره جدید شورای عالی انقلاب فرهنگی از سوی رهبر انقلاب، مورخ ۹۴/۷/۲۶

۲۵. همان.

۲۶. همان.

۲۷. بیانات در دیدار جمعی از مسئولان حوزه هنری و دست‌اندرکاران تولید و انتشار کتاب «د» ۸۹/۲/۲۰

۴. پایش پیشرفت‌های فرهنگی کشور هم در عرصه کتاب و کتابخوانی و هم در عرصه‌های مرتبط با این فضا
۵. نقش‌پذیری تسهیل‌گرانه، مکمل و الهام‌بخش در «فعالیت‌های خودجوش و فراگیر مردمی - خصوصاً جوانان مومن و انقلابی» [۲۸] در عرصه‌های فرهنگی و کتابخوانی
۶. مهندسی فرهنگی و تحول و نوسازی در ارائه خدمات عمومی و تخصصی
۷. برخورد فعال و مبتکرانه نسبت به بندهای اسناد بالادستی نهاد کتابخانه‌ها [۲۹] با نگاه به سند چشم‌انداز بیست ساله کشور، سیاست‌ها و برنامه‌های پنجم توسعه، سیاست‌های علم و فناوری.
۸. پشتیبانی و تخصیص منابع و ظرفیت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری [۳۰]
۹. رفع نواقح ساختاری و اصلاحات زیربنایی [۳۱]
۱۰. شناسایی و احصاء تمامی ظرفیت‌ها، منابع، امکانات موجود برای تحول و حل مسائل کتابخوانی در کشور
۱۱. طراحی نظام تخصیص، اجرا و ارزیابی فعالیت‌های فرهنگی - ترویجی کتابخوانی در کشور
۱۲. برنامه‌ریزی راهبردی و عملیاتی در جهت رسیدن مجموعه نهاد به سمت فرصت‌مداری، ثبات، آینده‌نگری و اتخاذ تصمیم‌های استراتژیکی.
۱۳. شناسایی مولفه‌های حرکت جهادی نهاد به سمت «نهاد تراز راهبردی کتاب و کتابخوانی» در کشور
۱۴. تدوین و اجرای پیوست‌های فرهنگی طرح‌های کلان و راهبردی در حوزه کتاب و کتابخوانی
۱۵. تدوین پیوست جامع فرهنگی در حوزه کتاب و کتابخوانی

۲۸. پیشین

۲۹. «چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌ها در افق ایران ۱۴۰۴»، «سند نهضت مطالعه مفید» و «دستورالعمل‌های اداره کتابخانه‌های عمومی»

۳۰. موارد ۴ و ۸ از ضروریات یک قرارگاه جهت آفند و پدافند به هنگام در عرصه فرهنگ - خاصه کتاب و کتابخوانی - است.

۳۱. ر.ک: یادداشت دبیرکل نهاد کتابخانه‌های کشور

در همین راستا مدیریت جدید، نهاد کتابخانه‌ها اقدامات زیربنایی و ساختاری موثری را انجام داده است که هرچند تأثیرات مثبتی بر روند فعالیت‌های نهاد داشته ولی آثار مثبت این اقدامات بلندمدت بوده و در آینده مشخص خواهد شد.

برخی از این اقدامات عبارتند از:

- تدوین برنامه و بودجه پیشنهادی سال ۱۳۹۴ نهاد کتابخانه‌های عمومی برای ارائه به مجلس شورای اسلامی (ر.ک: مصاحبه دبیرکل با خبرگزاری مهر)
- اصلاح فرآیند جمع‌آوری آمار از کتابخانه‌های عمومی و ارتقای ضریب اطمینان داده‌های آماری
- طرح طبقه‌بندی و سامان‌دهی مشاغل نهاد (ر.ک: یادداشت‌های دبیرکل نهاد کتابخانه‌های کشور، قابل دسترسی از طریق: iranpl.ir)
- اقدام در جهت رفع نواقص و معایب موجود در آیین‌نامه اداری - استخدامی و متناظرسازی آن با امتیازات آیین‌نامه‌های اداری - استخدامی نهادها و دستگاه‌های دیگر (ر.ک: همان)
- تشکیل کمیته انتصابات مدیران کل استانها در نهاد نسبت به بررسی و انتخاب افراد شایسته خصوصاً از میان کتابداران باسابقه برای تصدی مسئولیت ادارات کل استانها (ر.ک: همان)
- تدوین و ابلاغ آیین‌نامه انتصاب مدیران و معاونان استانها (ر.ک: همان)
- پیگیری مباحث استخدامی و حقوقی کتابداران (نهادی، روستایی، انجمنی) و پرداخت معوقات مالی و بیمه و بازنشستگی کتابداران جهت افزایش سطح رضایت‌مندی (ر.ک: همان)
- توسعه عمرانی زیرساخت‌ها نهاد (ر.ک: همان)
- پیگیری اخذ نیم‌درصد شهرداری‌ها از طریق رایزنی با شورای شهر و کمیسیون فرهنگی مجلس و جذب ۱۲۹،۳۳۹،۸۹۴،۲۵۰ ریال از نیم درصد درآمد شهرداری‌ها در شش‌ماهه سال ۱۳۹۳
- پیگیری و رایزنی با کمیسیون فرهنگی مجلس و حصول نتیجه جهت در اختیار گرفتن بودجه عمرانی نهاد و تفکیک آن از بودجه وزارت ارشاد (ر.ک: مصاحبه دبیرکل نهاد کتابخانه‌ها با خبرگزاری مهر)
- بررسی و ارزیابی طرح‌ها و برنامه‌های فرهنگی نهاد در جهت رفع اشکالات آن (ر.ک: پیشین)
- تشکیل شورای امور اداری، استخدامی، حقوق و دستمزد نهاد برای فراهم کردن زمینه اجرایی شدن قانون در نهاد
- از دیگر اقدامات: اجرای نظام عضویت مشترک در کلیه کتابخانه‌های عمومی مستعد، نظارت بر نحوه فعالیت کتابخانه‌های عمومی سراسر کشور، راه‌اندازی بخش کودک و نوجوان در تمامی کتابخانه‌های کشور و برگزاری دوره آموزشی تخصصی کتابداران کودک، تعریف ساز و کار جدید برای تأمین منابع و ...

شاخص‌ها و ویژگی‌های قرارگاهی نهاد کتابخانه‌ها

رهبر معظم انقلاب اولین بار در تاریخ ۸۴/۱۰/۱۳ در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی عنوان «قرارگاه اصلی فرهنگی» را برای این شورا مطرح کردند و در همان بیانات و بیانات سال‌های بعد شاخص‌های و ویژگی‌های «قرارگاه فرهنگی» را تبیین نمودند. با توجه به آنچه در بخش قبلی نسبت به ضرورت نگاه قرارگاهی به نهاد کتابخانه‌ها گفته شد، در این بخش ویژگی‌ها، ظرفیت‌ها، فرصت‌ها، امکانات و منابع نهاد کتابخانه را - با نگاهی آسیب‌شناسانه - با شاخص‌های مطرح شده از سوی رهبر انقلاب بررسی کرده و بر ظرفیت بالقوه و غنی نهاد به عنوان قرارگاه استراتژیک فرهنگ تاکید خواهد شد.

۱. فعال، زنده، پویا و با نشاط

دوری از یکجانشینی در فکر و هدف و عمل، که انباشتگی راهبردی و عملیاتی را به دنبال خواهد داشت از جمله ویژگی‌های یک نهاد پویا و زنده است. چه آنکه نهاد کتابخانه‌ها به گواه اسناد بالادستی آن [۳۲] و با توجه به «عاملیت» ذاتی در عرصه کتاب و کتابخوانی، ماهیتی پیشرونده و درون‌زا دارد. این رویکرد، نهاد را از عنصری منفعل که صرفاً از برنامه‌های توسعه بهره‌مند می‌شود، خارج می‌کند و جایگاه آن را به فاعل توسعه (و نه عامل توسعه) ارتقاء می‌بخشد. از همین رو مصداق پویایی و «توقف‌ناپذیری» [۳۳] و «شبه بودن به کار صدا و سیما» [۳۴] در کلام و مطالبه رهبری است که اگر به توقف و رکود بینجامد، در عصر انفجار اطلاعات و تحولات سریع علم و فناوری و ذائقه و انتظارات مخاطبین، به فرموده رهبر انقلاب «از شما عبور می‌کنند و شما مجبورید بدوید» [۳۵] سوی دیگر این پویایی و پیشروندگی مربوط به عوامل و شاخص‌هایی [۳۶] است که «قابلیت» نهاد را برای دستیابی و تحقق اهداف و وظایف و «عاملیت ذاتی» آن یاری می‌کنند. هرچند به استناد آمارهای ارائه شده رشد این شاخص‌ها دلیلی بر فعال و پویا بودن این نهاد فرهنگی می‌باشد اما برآیند بیرونی آن در جامعه و واقعیتی که در این زمینه وجود دارد، حکایت از عدم مطلوبیت وضعیت کتابخوانی و عدم تحقق رسالت ذاتی نهاد در جامعه می‌باشد. گواه این مدعا را می‌توان در تعداد اعضای کتابخانه‌ها [۳۷] شمارگان کتاب در سال‌های اخیر [۳۸] و عدم علقه به گفتمان کتاب و کتابخوانی در کشور مشاهده کرد. چه آنکه رهبر انقلاب نیز در دیدار با کتابداران و مسئولان کتابخانه‌ها در تاریخ ۹۰/۴/۲۹ پس از شنیدن آمارهای ارائه شده از سوی مسئولین مربوطه، فرمودند: «ما در کشورمان، در جامعه خودمان، از واقعیتی که در این زمینه وجود دارد، راضی نیستیم. بله، درست است؛ امروز حجم کتاب‌هایی که تولید می‌شود، با گذشته خیلی تفاوت کرده است؛ گاهی چند برابر کتاب منتشر می‌شود یا تیراژ کتاب‌ها بالا می‌رود؛ لیکن این کافی نیست؛ این‌ها برای کشور ما خیلی کم است».

۳۲. سند چشم‌انداز نهاد در افق ایران ۱۴۰۴، سند نهضت مطالعه و مجموعه دستورالعمل‌های اداره کتابخانه‌های عمومی

۳۳. بیانات در دیدار با دبیرکل و معاونان نهاد کتابخانه‌های کشور، ۸۹/۱۲/۹

۳۴. همان

۳۵. همان.

۳۶. ر.ک: گزارش نهاد تا پایان مهر ماه ۹۳ منتشر شده در <http://iranpl.ir>

برای اطلاعات بیشتر در خصوص شاخص‌های عملکرد نهاد کتابخانه‌ها ر.ک: «حسین قاسمی، علی (۱۳۹۲)، شاخص‌های عملکرد کتابخانه‌ها»، تهران: کتاب‌نشر و «کولاتیان، فردین (بی تا)، نشریه الکترونیکی کتابدار، آسیب‌شناسی کتابخانه‌های عمومی ایران (از دید پژوهشگران ایرانی)»

۳۷. تا پایان مهر ماه سال ۹۳ از میان ۷۵ میلیون جمعیت ایران تنها ۲،۵۷۲،۱۳۱ عضو کتابخانه‌ها هستند. کافی است این آمار را با آمار عضویت در شبکه‌های اجتماعی - اعم از موبایلی و فضای مجازی - مقایسه کنیم!

۳۸. شمارگان کتاب از میانگین ۱۱ هزار و ۳۶۳ شمارگان در سال ۵۸ و متوسط شمارگان کتاب ۴۱ هزار و ۷۱۶ نسخه در دهه ۶۰ به ۵ هزار در دهه ۷۰ و به دو هزار و ۷۵ نسخه در سال ۹۲ رسیده است. (ر.ک: (بی نام) (بی تا)، افت ۹ هزار نسخه‌ای میانگین تیراژ کتاب)

۲. ساختار سازمانی بر اساس مدل رهبری و فرماندهی:

توجه و پیاده‌سازی مدیریت دانش در ساختار نهاد کتابخانه‌ها و بازتعریف و بازطراحی فعالیت‌های فرهنگی نهاد مبتنی بر الگوی فعالیت قرارگاهی، و شناسایی مولفه‌های حرکت جهادی نهاد به سمت «نهاد تراز راهبردی فرهنگ کتاب و کتابخوانی» در کشور از جمله عواملی هستند که بر بهبود ساختار سازمانی مبتنی بر مدل راهبری و عملیاتی و افزایش بهره‌وری آن تاثیر می‌گذارد. اما متأسفانه مشکلات ساختاری و کثرت ساختاری در زیر مجموعه نهاد [۳۹]، ذات راهبردی و متقن فرهنگی آن را کم‌اثر در عرصه فرهنگ - خاصه کتاب و کتابخوانی - کرده است.

از سوی دیگر «نیروی انسانی» و «کتابداران» به عنوان مهمترین سرمایه و رکن اساسی نهاد، در ساختار سازمانی آن و در جهت تحقق «قابلیت و عاملیت» نهاد در عرصه فرهنگ کتابخوانی نقش مهمی دارند. اما از حیث استانداردهای شاخص نیروی انسانی - که با استانداردهای قابل قبول فاصله بسیار دارد [۴۰] - در توزیع مناسب، متناسب و اثربخش نیروی انسانی با توجه به شاخص اعضا و درجه کتابخانه‌ها و همچنین جنسیت کتابداران، تاکنون دارای نقص دستورالعملی بوده که این نقیصه نیز در حال پیگیری و اصلاح می‌باشد.

۳. تعامل با سایر نهادهای متولی عرصه فرهنگ و پرهیز از موازی کاری

نگاه قرارگاهی به فرهنگ - بصورت کلان - و فعالیت‌های فرهنگی - بصورت خاص - اقتضا می‌کند از ایجاد آفتی به نام «موازی کاری» که مبتلا به اکثر دستگاه‌ها و ارگان‌های متولی فرهنگ است، جلوگیری شود. به واقع اصلی‌ترین مزیت قرارگاه فرهنگی، نگاه جبهه‌ای به عرصه فرهنگ، ایجاد هماهنگی و هم‌افزایی در عناصر و دستگاه‌های فرهنگی جبهه انقلاب و به تبع آن، حذف کارهای موازی غیر ضروری و اجتناب از خنثی‌سازی کارهای یکدیگر و یا شکل‌گیری رقابت‌های ناسالم و تضعیف‌کننده است.

در عرصه کتاب و کتابخوانی سازمان‌ها و دستگاه‌های اجرایی و مراکز پژوهشی مختلفی با صرف هزینه‌های اضافی به فعالیت‌های جزیره‌ای می‌پردازند که برآیند این موازی کاری‌ها، افت کیفیت برنامه‌های راهبردی و فرهنگی کتابخوانی در کشور، استفاده غیر موثر و ناکارآمد از اعتبارات و هدر رفتن بودجه‌های تخصیص یافته، کاهش اقبال عمومی به فعالیت‌های جزیره‌ای انجام شده، و در نهایت عدم کارآیی مناسب طرح‌ها و برنامه‌ریزی‌های حوزه کتاب و کتابخوانی می‌شود. از همین رو لزوم تمرکز فعالیت‌های این حوزه در قالب یک قرارگاه واحد که به فرموده رهبر انقلاب نقش عملیاتی و راهبری و سیاست‌گذاری این عرصه را عهده‌دار شود، محسوس است.

نهاد کتابخانه‌ها که دارای هیأت امنایی متشکل از اعضای نهادهای مهم اجرایی و قانون‌گذار در عرصه فرهنگ است، [۴۱] از ظرفیت بالایی برای تولید این حوزه برخوردار است. اعضای چون:

- «وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی» به عنوان رئیس هیأت امناء و متولی اصلی سیاست‌گذاری‌های کلان فرهنگی،
 - رئیس شورای عالی استان‌ها به عنوان «پیشبرنده سریع برنامه‌های اجتماعی، اقتصادی، عمرانی، بهداشتی، فرهنگی، آموزشی و سایر امور رفاهی در سطح استان، شهر، محل، روستا» [۴۲] و «ناظر بر اجرای هماهنگ آنها» [۴۳]
 - عضو کمیسیون فرهنگی مجلس (به عنوان رابط میان نهاد و مرکز قانون‌گذار)
 - معاون ذیربط از سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (به عنوان مرجع نظارت‌کننده بر برنامه‌های کلان کشور
- تدوین‌کننده برنامه‌ها و سیاست‌های کلان تخصیص و تجهیز منابع)

۳۹. ر.ک: یادداشت‌های دبیرکل نهاد کتابخانه‌های کشور

۴۰. ر.ک: کولان، ۱۳۸۲: ۲۲-۳۲.

۴۱. ر.ک: دستورالعمل و نحوه اداره کتابخانه‌های عمومی

۴۲. اصل یکصدم قانون اساسی جمهوری اسلامی

۴۳. اصل صد و یکم قانون اساسی جمهوری اسلامی

- و دیگر اعضای هیأت امناء،

جلسات هیأت امناء را به یک توافق فکر راهبردی - عملیاتی تبدیل می کند که هر یک از اعضا هم افزایی و تعامل را بین دستگاه های زیربند خود و نهاد کتابخانه ها ایجاد می کنند. اما متأسفانه به دلیل ضعف باور ارزش و فضیلت کتاب و کتابخوانی و تأثیر آن در پیشرفت فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در میان دستگاه ها و نهادهای مختلف به هنگام پیشبرد برنامه ها و طرح ها و تخصیص و تأمین اعتبارات برای منابع انسانی و مادی، و وجود خلاءهای قانونی و عدم تمرکزگرایی در این عرصه، این تعامل و هم افزایی با چالش های جدی مواجه می شود. که یک نمونه آن عدم تعامل مناسب شهرداری ها در پرداخت نیم درصد از درآمد خود به کتابخانه هاست.

۴. پایش قوی عرصه فرهنگ

متأسفانه پایش میدان فرهنگی کشور و رصد فرصت ها و تهدیدات فرهنگی به منظور کنترل فضا و استفاده مناسب از فرصت ها و اقدام به بهنگام در قبال تهدیدات در آفند و پدافند فرهنگی، امری است که معمولاً مورد توجه جدی هیچ یک از نهادها و متولیان عرصه فرهنگ نیست. چه آنکه دارا بودن سیستم رصد قوی فرهنگی و تبیین ارتباط سیستمی آن با توان رصدی کشور به عنوان ابزار قدرت نرم هر سازمان و نهادی به حساب می آید. این در حالی است که یکی از مشکلات جدی در پایش اطلاعات، ممانعت اکثر دستگاه ها و نهادها برای ارائه اطلاعات به دیگران است که ناشی از عدم وجود اطلاعات و سیستم اطلاعاتی قوی و دقیق است و از سوی دیگر ناشی از احتکار اطلاعات به منظور استفاده از آن به عنوان یکی از ابزارهای قدرت سازمانی است. تا از این ابزار قدرت همانگونه که قبلاً - در قسمت پرهیز از موازی کار - گفته شد برای خنثی سازی کارهای دیگر سازمان ها و یا شکل گیری رقابت های ناسالم و تضعیف کننده در یک حیطه موضوعی استفاده شود.

نهاد کتابخانه ها نیز از حیث ضعف در پایش همه جانبه عرصه کتاب و کتابخوانی مستثنی نیست و خلاء قانونی رصد فرهنگی در اسناد بالادستی نهاد وجود دارد. از همین رو نگاه قرارگاهی ایجاب می کند نظام جامع رصد فرهنگی در عرصه کتابخوانی توسط این نهاد طراحی و اجرا و ارتباط آن با سازمان های متولی پایش فرهنگ تبیین شود.

۴. نگاه به عقبه درونزا و مهندسی فرهنگی در عرصه کتاب و کتابخوانی

شاید در نگاه بسیاری این ابزارهای سیاسی و نظامی باشند که قدرت و اقتدار یک نظام را موجب می شوند. اما در عصر حاضر که قدرت نرم بر قدرت سخت غلبه یافته است، این ابزارهای فرهنگی درونزا هستند که «اقتدار درونزا» و «پیشرفت درونزا» را به همراه خواهند داشت.

متأسفانه امروزه عقبه درونزای دستگاه ها و نهادهای فرهنگی در شناسایی میدان فرهنگی کشور و احیاء و تقویت مولفه های بومی فرهنگ ناکارآمد هستند و در نتیجه در برابر فرصت ها و تهدیدات درونی و بیرونی فرهنگی منفعلانه و نابهنگام عمل می کنند. نگاه درونزا به فرهنگ از اقتضائات قرارگاه فرهنگی است.

عقبه درونزای نهاد، کتابخانه ها، کتابداران، کتابخانه ها و انجمن های کتابخانه ای و دبیرخانه ها و هیأت امناء هستند که کتابداران و کتابخانه ها به عنوان خطوط مقدم این نهاد به شمار می روند. کتابخانه ها به عنوان پایگاه های عملیاتی قرارگاه و کتابداران به عنوان سرمایه و رکن اصلی در «مباشرت» و «مشاورت» فرهنگی در عرصه کتاب هستند.

درون‌زا بودن و تکیه بر ظرفیت‌ها و امکانات داخلی در عین برون‌گرایی و تعامل صحیح در جهت طراحی الگوی بومی و تقویت مولفه‌های ایرانی - اسلامی در عرصه فرهنگ کتاب و کتابخوانی از مهمترین ویژگی‌های نگاه قرارگاهی به نهاد کتابخانه‌هاست. همین امر لزوم تقویت زیرساخت‌های نهاد از یک سو و از سوی دیگر مطالبه‌گری از عقبه خود برای استمرار حرکت مبتکرانه و خلاقانه جهت تحقق رسالت و اهداف نهاد، را ضروری می‌نمایاند.

۵. مرکز سیاست‌گذار و فراتر از مراکز قانون‌گذار

همانطور که رهبر انقلاب نیز در ویژگی‌های قرارگاه فرهنگی ذکر کرده‌اند، سیاستگذاری «باید در مرکزی انجام گیرد که آن مرکز، مرکز قانونگذاری نیست، ... مرکز سیاستگذاری، مرکزی است فراتر از مراکز قانونگذاری و با برنامه‌ریزی‌های کلان سروکار دارد» [۴۴]

نهاد کتابخانه‌های عمومی با توجه به ماهیت راهبردی - عملیاتی که بر رسالت، چشم‌انداز و اهداف آن مترتب است، در صورت غلبه نگاه قرارگاهی بر ساختار و فعالیت‌های آن، از ظرفیت‌های لازم برای سیاستگذاری راهبردی و هدایت دستگاه‌ها و مراکز تأثیرگذار فرهنگی و بخش‌های اجرایی در عرصه کتاب و کتابخوانی برخوردار است.

نتیجه‌گیری

حفظ، استمرار و اعتلای جایگاه راهبردی نهاد کتابخانه‌های عمومی و انجام فعالیت فرهنگی موثر و هدفمند نیازمند ساز و کار درخور و متناسب است و از آنجا که امروز مسائل و پدیده‌های فرهنگی با توسعه حجمی، پیچیدگی زیادی یافته است، لازم است، ظرفیت‌های موجود و حرکت و تحول فرهنگی نهاد به گونه‌ای سامان یابد که بهره‌وری و اثربخشی آن مضاعف شود تا به گونه‌ای امکان مواجهه فعال با فضای کتاب و کتابخوانی کشور در تراز بالاتر و کیفی‌تر رقم بخورد.

یکی از الگوهای بومی برای تعالی فرهنگ - خاصه در عرصه کتاب و کتابخوانی - الگوی فعالیت قرارگاهی است. توصیه به کاربست این الگو در سال‌های اخیر از سوی رهبر معظم انقلاب بیانگر اهمیت نگاه قرارگاهی و توأمان حرکت و مدیریت جهادی (که از ملزومات نگاه قرارگاهی است) در مسیر فرهنگ است. این امر نیازمند بازتعریف و بازآرایی فعالیت‌های فرهنگی نهاد کتابخانه‌های عمومی در قالب الگوی فعالیت قرارگاهی است.

اگرچه کلیت الگوی فعالیت قرارگاهی در حوزه فرهنگ، می‌تواند عمومیت داشته باشد ولی به هنگام تبیین این رویکرد برای نهاد کتابخانه‌ها، آن را از بعد اقتضائات حوزه کتاب و کتابخوانی، چالش‌های الگوهای جاری فعالیت‌های ترویجی در این عرصه و اقتضائات محتوایی کار فرهنگی - ترویجی در کشور می‌توان مورد تأکید قرار داد.

محور قرار دادن رسالت ترویج و تعمیق فرهنگ کتابخوانی و ارتقاء دانش عمومی نهاد کتابخانه‌ها، برخورداری از الگوی ساختار شبکه‌ای و استفاده از همه ظرفیت‌های فرهنگی نهاد، توجه به کارکردهای ملی و حتی بین‌المللی نهاد، مرتبط ساختن حوزه نظر و عمل برای کار فرهنگی نهاد و همچنین بازآرایی فعالیت‌های نهاد بر محوریت قرارگاهی از جمله ویژگی‌های الگوی فعالیت قرارگاهی نهاد می‌تواند باشد.

فراتحلیل ملاک‌های کلان اندیشه‌ای ارتقا و اعتلای فرهنگ کتابخوانی، بازطراحی ساختار نهاد کتابخانه‌ها مبتنی بر الگوی قرارگاهی، پایش هوشمندانه، پویا و مستمر وضعیت کتابخوانی در کشور، شناسایی مولفه‌های حرکت جهادی نهاد به سمت «نهاد تراز فرهنگ

کتاب و کتابخوانی»، شناسایی و احصاء تمامی ظرفیت‌ها، منابع، امکانات موجود برای تحول و حل مسائل کتابخوانی، توجه به مدیریت دانش در ساختار نهاد، تدوین و اجرای پیوست‌های فرهنگی طرح‌های کلان و راهبردی در حوزه کتاب و کتابخوانی، طراحی مدل بومی مطالعه در کشور، تدوین پیوست جامع فرهنگی در حوزه کتاب و کتابخوانی، و همچنین طراحی نظام تخصیص، اجرا و ارزیابی فعالیت‌های فرهنگی - ترویجی کتابخوانی در کشور از مهمترین اقدامات قرارگاهی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور می‌تواند باشد.

منابع:

۱. قانون اساسی جمهوری اسلامی
۲. سند چشم انداز ۲۰ ساله جمهوری اسلامی ایران
۳. سند نقشه جامع علمی کشور
۴. چشم انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در افق ایران
۵. سند نهضت مطالعه مفید
۶. مجموعه دستورالعمل‌های اداره کتابخانه‌های عمومی
۷. گردآوری: مرکز صهبا (۱۳۹۲)، قرارگاه فرهنگی، تهران: موسسه جهادی
۸. گردآوری: مرکز صهبا (۱۳۹۲)، دغدغه‌های فرهنگی فرهنگی، تهران: موسسه جهادی
۹. حسین قاسمی، علی (۱۳۹۲)، شاخص‌های عملکرد کتابخانه‌ها»، تهران: کتاب نشر
۱۰. کولانیان، فردین (۱۳۸۲)، تحقیقات اطلاع رسانی و کتابخانه‌های عمومی، «مروری بر نقطه نظرات ایفلا درباره کتابداران، کتابخانه‌ها و استانداردهای کتابخانه‌های عمومی»، ش ۵۰ و ۵۱، پاییز و زمستان صص ۲۲-۳۲
۱۱. کولانیان، فردین (بی تا)، نشریه الکترونیکی کتابدار، آسیب شناسی کتابخانه‌های عمومی ایران (از دید پژوهشگران ایرانی)؛ قابل دسترسی از طریق: <http://www.ketabdar.org/magazine/detailarticle.asp?number=47>
۱۲. مقاله «افت ۹ هزار نسخه‌ای میانگین تیراژ کتاب»؛ به نقل از روزنامه شرق، منتشر شده در سایت فرارو.
۱۳. مصاحبه دبیر کل نهاد کتابخانه‌ها با خبرگزاری مهر، در تاریخ ۹۳/۸/۵.
۱۴. پایگاه اطلاع رسانی مقام معظم رهبری: <http://Khamenei.ir>
۱۵. پروتال نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور: <http://iranpl.ir>